

**ІНДІВІДУАЛЬНА КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ВОЄННІ ЗЛОЧИНИ:
СУЧАСНІ ВИКЛИКИ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА****INDIVIDUAL CRIMINAL RESPONSIBILITY FOR WAR CRIMES:
MODERN CHALLENGES OF INTERNATIONAL LAW**

Ігошин М.М., к.е.н.,

доцент кафедри міжнародного права та галузевих правових дисциплін
Київський університет права Національної академії наук України

Статков М.О., магістрант

Київський університет права Національної академії наук України

Розглянуті питання індивідуальної кримінальної відповідальності за воєнні злочини в межах сучасного міжнародного права. Аналізуються правові засади притягнення воєнних злочинців до відповідальності відповідно до Римського статуту Міжнародного кримінального суду (МКС), Женевських конвенцій та національних правових систем.

Визначено основні виклики міжнародного кримінального правосуддя, серед яких політичні перешкоди, відсутність універсальної юрисдикції, складнощі зі збором та перевіркою доказів, а також проблеми виконання судових рішень.

Розглянуто доповнювальний характер юрисдикції МКС, який, з одного боку, забезпечує повагу до національного суверенітету, а з іншого – може обмежувати ефективність роботи Суду у випадках, коли національні органи влади не переслідують воєнних злочинців.

Обґрунтовано необхідність розширення юрисдикції МКС для посилення його ролі в притягненні до відповідальності за воєнні злочини, особливо коли держави не бажають або не спроможні забезпечити правосуддя. Також наголошується на важливості зміцнення міжнародної співпраці, вдосконалення механізмів збору доказів і забезпечення захисту свідків та потерпілих.

Зроблено акцентування на необхідності захисту жертв і свідків. У статті підкреслюється важливість створення національних фондів компенсації для надання фінансової допомоги та реалізації програм реабілітації для жертв воєнних злочинів. Такі фонди можуть фінансуватися за рахунок внесків держав, міжнародних організацій та конфіскованих активів засуджених воєнних злочинців. Також важливо забезпечити фінансову прозорість та проведення регулярних аудитів для запобігання зловживанням.

Розглянуто напрямки реформування механізмів примусового виконання рішень у міжнародному кримінальному праві, зокрема шляхом запровадження санкцій проти держав, які відмовляються співпрацювати з МКС. Розглядається можливість створення спеціалізованих міжнародних органів, відповідальних за затримання воєнних злочинців, як потенційне рішення проблеми безкарності.

Запропоновані напрямки ключових реформи, спрямовані на підвищення ефективності розслідувань воєнних злочинів, забезпечення невідворотності покарання винних і захист прав потерпілих. Окреслено альтернативні підходи до вирішення окремих проблем, що в результаті сприятиме підвищенню загальної ефективності міжнародного кримінального правосуддя.

Ключові слова: індивідуальна міжнародна відповідальність, Міжнародний кримінальний суд, воєнні злочини, міжнародне право, Організація Об'єднаних Націй.

The article examines issues of individual criminal responsibility for war crimes within the framework of modern international law. It analyzes the legal principles of bringing war criminals to justice under the Rome Statute of the International Criminal Court (ICC), the Geneva Conventions and national legal systems.

The article identifies the main challenges to international criminal justice, including political obstacles, the lack of universal jurisdiction, difficulties in collecting and verifying evidence, and problems with the execution of court decisions.

The article examines the additional nature of the ICC jurisdiction, which, on the one hand, ensures respect for national sovereignty, but on the other hand, may limit the effectiveness of the Court in cases where national authorities do not prosecute war criminals.

The article substantiates the need to expand the jurisdiction of the ICC to strengthen its role in bringing to justice for war crimes, especially when states are unwilling or unable to ensure justice. It also notes the importance of strengthening international cooperation, improving mechanisms for collecting evidence and ensuring the protection of witnesses and victims.

The article emphasizes the need to protect victims and witnesses. The article emphasizes the importance of creating national compensation funds to provide financial assistance and implement rehabilitation programs for victims of war crimes. Such funds can be financed through contributions from states, international organizations, and the confiscated assets of convicted war criminals. It is also important to ensure financial transparency and conduct regular audits to prevent abuses.

The article considers the directions for reforming the mechanisms for the enforcement of decisions in international criminal law, in particular, by introducing sanctions against states that refuse to cooperate with the ICC. The possibility of creating specialized international bodies responsible for the detention of war criminals is considered as a potential solution to the problem of impunity.

The article proposes key reform directions aimed at increasing the effectiveness of war crimes investigations, ensuring the inevitability of punishment for the perpetrators, and protecting the rights of victims. Alternative approaches to solving individual problems are outlined, which will ultimately contribute to increasing the overall effectiveness of international criminal justice.

Key words: individual international responsibility, International Criminal Court, war crimes, international law, United Nations.

Постановка спільної проблеми в сфері індивідуальної кримінальної відповідальності за воєнні злочини. На сьогоднішній день однією з найбільш актуальних проблем світового суспільства стала безкарність окремих фізичних осіб за воєнні злочини в міжнародному кримінальному аспекті. Індивідуальна кримінальна відповідальність за воєнні злочини є одним із ключових принципів сучасного міжнародного права. Вона базується на тому, що не лише держави, а й конкретні особи можуть бути притягнуті до відповідальності за порушення норм міжнародного гуманітарного права.

Актуальність теми також підкреслюються останніми рішеннями Міжнародного кримінального суду

(МКС), зокрема мова йде про видачу ордерів на арешт високопосадовців, а саме глав держав, таких як Володимир Путін (за незаконну депортацію дітей з України) та Біньямін Нетаньяху (за ймовірні воєнні злочини в секторі Газа). Це в свою чергу свідчить про зростаючу роль міжнародних судових установ з забезпеченні справедливості.

Мета статті: Проаналізувати сучасні механізми індивідуальної кримінальної відповідальності за воєнні злочини в міжнародному кримінальному праві, оцінити їхню ефективність та виявити сучасні виклики у процесі притягнення фізичних осіб до кримінальної відповідальності.

Для досягнення мети наукового дослідження, необхідне вирішення наступних завдань:

1. Визначити історичні передумови та правові засади формування індивідуальної кримінальної відповідальності за воєнні злочини у міжнародному праві.

2. Проаналізувати сучасні механізми реалізації індивідуальної кримінальної відповідальності за воєнні злочини, зокрема практику Міжнародного кримінального суду та національних судів.

3. Дослідити актуальні виклики та проблеми у процесі притягнення фізичних осіб до відповідальності за воєнні злочини в умовах сучасних збройних конфліктів.

4. Обґрунтувати перспективні напрями вдосконалення міжнародного кримінального правосуддя для забезпечення ефективності покарання винних та захисту прав потерпілих.

Аналіз останніх досліджень і публікацій в сфері індивідуальної кримінальної відповідальності за воєнні злочини. Проблематиці дослідження правових аспектів в сфері індивідуальної кримінальної відповідальності за воєнні злочини, присвячено велика кількість досліджень вітчизняних та зарубіжних науковців, серед яких: В. Я. Тацій, О. Задорожного, К. Амбос, А. Кассесе В. Моріс, а також Дж. Керрінгтон та Дж. Кроуфорда.

Є. Тітов, наприклад, у своїй науковій статті «Актуальні питання індивідуальної відповідальності у міжнародному кримінальному праві», з'ясовує статус фізичних осіб у міжнародному кримінальному праві та особливостей індивідуальної міжнародно-правової відповідальності. К. Громовенко в дослідженні «Проблема притягнення до відповідальності за злочини проти людяності вчинені в Україні в міжнародному кримінальному праві», де розглянуто складнощі, з якими стикаються Міжнародний кримінальний суд та державні органи з розслідування в Україні. Серед зарубіжних науковців слід зазначити В. Пелла, котрий в своєму дослідженні «La criminalité collective des États et le droit pénal de l'avenir», піддає критиці світовий порядок щодо кримінальної відповідальності та вказує на необхідність ефективного міжнародного правопорядку. Р. Лемкін в публікації «Axis Rule in Occupied Europe: Laws of Occupation, Analysis of Government, Proposals for Redress (Foundations of the Laws of War)», вводить термін «геноцид» і при цьому зазначає, що усі злочини, чи то воєнні злочини, чи то геноцид має каратися, незалежно від статусу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Індивідуальна кримінальна відповідальність за воєнні злочини – це ключовий принцип міжнародного кримінального права. Він передбачає, що конкретні особи (фізичні особи-порушники) можуть бути притягнуті до відповідальності за порушення норм міжнародного гуманітарного права. На відміну від традиційної концепції державної відповідальності, що застосовується в міжнародному праві, індивідуальна кримінальна відповідальність акцентує увагу на особистій вині осіб, які вчиняють воєнні злочини, незалежно від їхнього офіційного статусу або посадового рівня.

Концепція індивідуальної кримінальної відповідальності в міжнародному праві отримала значний розвиток в XX столітті завдяки таким відомим юристам, як Василь Пелла та Рафаель Лемкін. У своїй роботі «La criminalité collective des États et le droit pénal de l'avenir» В. Пелла зазначає: «Жоден міжнародний правопорядок не буде ефективним, якщо не буде існувати механізму покарання осіб, відповідальних за його порушення» [1, с. 205–206]. В свою чергу, Р. Лемкін в своїй праці «Axis Rule in Occupied Europe», розробляючи поняття геноциду, наголошував: «Злочини, спрямовані проти людських груп, мають каратися незалежно від статусу злочинців, адже інакше право втратить своє значення» [2, с. 437].

Ми погоджуємось з авторами, що невідворотність покарання осіб, винних у найбільш тяжких міжнародних злочинах, є фундаментальною умовою ефективності між-

народного правопорядку. Адже персональна відповідальність дозволяє забезпечити справедливість, відновити права потерпілих та запобігти повторенню подібних злочинів у майбутньому. З цього виходить цілком очевидним, що без реального механізму притягнення до відповідальності навіть найвищих посадових осіб міжнародне право перетворюється на декларативний інструмент, позбавлений сили та авторитету.

Статут Нюрнберзького трибуналу став першим документом, де було юридично сформульовано відповідальність фізичної особи, визначивши, що злочини проти миру, воєнні злочини та злочини проти людяності підлягають кримінальному переслідуванню незалежно від державної належності або офіційної посади цієї фізичної особи [3]. В подальшому це нововведення було поширене у Статутах Міжнародних трибуналів щодо колишньої Югославії та Руанди [4]. Також ця концепція знайшла своє закріплення й у такому постійному діючому судовому інституті як Міжнародний кримінальний суд, а саме в його правовій основі – Римський статут 1998 року (набрав чинності у 2002 році) [5].

Основні міжнародно-правові акти, що регламентують індивідуальну відповідальність. Одним із головних міжнародних документів, що регулюють питання індивідуальної кримінальної відповідальності за воєнні злочини, є Женевські конвенції 1949 року та їх Додаткові протоколи 1977 року [6; 7]. Вони містять положення про кримінальну відповідальність осіб, які порушують міжнародне гуманітарне право, зокрема за вбивства, катування, незаконне переміщення цивільного населення тощо.

Варто зазначити, що ключовим документом у сфері міжнародного кримінального правосуддя є вже згаданий Римський статут МКС, який визначає чотири категорії міжнародних злочинів: геноцид, злочини проти людяності, воєнні злочини та злочини агресії. Воєнні злочини, згідно зі статтею 8 Статуту, охоплюють серйозні порушення законів і звичаїв війни, включаючи умисні напади на цивільне населення, використання забороненої зброї та депортацію осіб з окупованих територій [5].

Важливим аспектом є те, що Римський статут передбачає відсутність імунітету для посадових осіб, включаючи глав держав. Це положення знайшло своє підтвердження у практиці МКС, зокрема в ордерах на арешт, виданих щодо чинних або колишніх глав держав та урядів, таких як Омар аль-Башир (Судан), Володимир Путін (Росія) та Бен'ямін Нетаньяху (Ізраїль) [5; 8].

На нашу думку, визначення індивідуальної кримінальної відповідальності за воєнні злочини та її юридичне закріплення у сфері міжнародного права формують основу сучасного міжнародного правопорядку, однак ефективна реалізація цього принципу неможлива без належного нормативно-правового регулювання, як на міжнародному рівні, так і в межах національних правових систем. Саме тому важливо проаналізувати основні міжнародні та національні правові акти, що визначають юридичні механізми притягнення осіб до відповідальності за воєнні злочини.

Відповідно до принципу універсальної юрисдикції, деякі держави можуть судити осіб за воєнні злочини, навіть якщо вони були скоєні за межами їхньої території. В Україні, а саме за Кримінальним кодексом України, воєнним злочинам присвячено Розділ XX Особливої частини. В ньому містяться статті, що визначають кримінальну відповідальність за Жорстоке поводження з військовополоненими та цивільними особами (ст. 438 ККУ), Незаконне використання символіки Червоного Хреста (ст. 435 ККУ), Використання заборонених методів ведення війни (ст. 438 ККУ); Вербування найманців (ст. 447 ККУ) [9]. Крім того, Україна активно співпрацює з Міжнародним кримінальним судом у розслідуванні воєнних злочинів, зокрема після подій 2014 року, пов'язаних із конфліктом на Донбасі та анексією Криму. Верховна Рада ратифікувала звернення до

МКС щодо розслідування злочинів, скоєних на території України [10]. Також Україна ратифікувала Римський статут 21 серпня 2024 року, що підвищує репутацію країни на міжнародній арені як держави, що підтримує принципи міжнародного правосуддя, та демонструє відданість міжнародному праву та правосуддю [5].

Слід зазначити, що Німеччина є однією з держав, що активно застосовує принцип універсальної юрисдикції щодо воєнних злочинів. Кодекс міжнародного кримінального права (Völkerstrafgesetzbuch, VStGB), прийнятий у 2002 році, передбачає переслідування осіб, винних у геноциді, воєнних злочинах та злочинах проти людяності, незалежно від їхнього громадянства чи місця скоєння злочину. На основі цього закону в Німеччині було порушено кілька справ проти сирійських офіцерів, відповідальних за воєнні злочини у Сирії, таких як Ануар Раслан [12] та Ейяд Аль-Гаріб [11; 13].

Франція також має законодавчі механізми для переслідування воєнних злочинців. Відповідно до Статті 689-11 Кримінального кодексу Франції, французькі суди мають юрисдикцію щодо воєнних злочинів, навіть якщо вони були скоєні іноземними громадянами за межами країни.

У США воєнні злочини розглядаються відповідно до Закону про воєнні злочини (War Crimes Act, 1996), який передбачає кримінальну відповідальність для будь-яких осіб, які скоїли порушення Женевських конвенцій. Водночас США не є учасником Римського статуту, що обмежує юрисдикцію МКС щодо американських громадян [14; 15].

У 2022 році Конгрес США розширив юрисдикцію Закону про воєнні злочини 1996 року, дозволивши переслідувати іноземних воєнних злочинців, які перебувають на території США, незалежно від громадянства жертв або злочинців. А вже у грудні 2023 року Сполучені Штати вперше висунули офіційні обвинувачення у воєнних злочинах проти чотирьох російських військовослужбовців, звинувачених у тортурах та нелюдському поводженні з американським громадянином під час окупації українських територій [16; 17].

З'ясувавши правову основу індивідуальної кримінальної відповідальності за воєнні злочини на універсальному рівні та в рамках держави Україна та деяких держав світу, варто розглянути сучасні проблеми притягнення до відповідальності за такі злочини та способи їх подолання.

Однією з ключових проблем у притягненні до відповідальності за воєнні злочини є політичні фактори, які можуть впливати на роботу міжнародних судових органів. Держави, що не визнають юрисдикцію Міжнародного кримінального суду (МКС), часто ухиляються від співпраці та ігнорують ордери на арешт своїх громадян. Наприклад, Росія не визнає юрисдикцію МКС і відмовилася виконати ордер на арешт Володимира Путіна, виданий у 2023 році за незаконну депортацію дітей з України.

Іншою проблемою є імунітет глав держав та високопосадовців, який традиційно захищав їх від судового переслідування. Хоча Римський статут передбачає відсутність імунітету для посадових осіб, на практиці багато країн не видають своїх лідерів до міжнародного правосуддя. Це підтверджує ситуація з Омаром аль-Баширом, колишнім президентом Судану, якого неодноразово відмовлялися екстрадувати навіть держави-учасниці МКС [18].

На нашу думку, актуальною є також проблема, з якою стикається Міжнародний кримінальний суд становить загрозу для свідків і потерпілих, зокрема через страх перед погрозами, спрямованими проти них. Така обставина перешкоджає доступу до важливої інформації, що заважає ретельному розслідуванню. Як результат – перешкода співпраці та ускладнення судовий процес.

Окремої уваги, на наш погляд, заслуговує проблема виконання судових рішень, адже навіть після винесення судових рішень їх виконання залишається викликом. Відсутність власних механізмів примусу у МКС означає, що

виконання його рішень залежить від співпраці держав-учасниць. Наприклад, у випадку Сербії екстрадиція Радована Караджича та Ратко Младича до Міжнародного трибуналу щодо колишньої Югославії стала можливою лише під тиском міжнародної спільноти. Крім того, світова спільнота має досягти єдиної універсальної угоди у рамках міжнародного права щодо механізму компенсації жертвам воєнних злочинів. Адже це ускладнює відновлення справедливості для постраждалих осіб та їхніх сімей.

Окремою проблемою є визнання універсального постійного міжнародного кримінального суду. США, Китай, Росія, Ізраїль та деякі інші країни не є учасниками Римського статуту, що обмежує можливості Суду у переслідуванні воєнних злочинів, скоєних громадянами цих держав [19]. Відсутність універсальної юрисдикції для міжнародного кримінального правосуддя призводить до ситуацій, коли злочинці залишаються безкарними, якщо вони не можуть бути засуджені у власних країнах.

На нашу думку, цікавий є підхід Є. Тітова в науковому дослідженні «Актуальні питання індивідуальної відповідальності у міжнародному праві», який відносить доповнювальний характер юрисдикції МКС до специфічних особливостей Суду [20, с. 20]. Водночас цей доповнювальний характер може розглядатися і як певний недолік, оскільки він покладає основну відповідальність за розслідування воєнних злочинів на національні судові органи. МКС у такому випадку відіграє роль останньої інстанції правосуддя, яка втручається лише за умови, що національні суди не виконують своїх зобов'язань (статті 12–14 Римського Статуту) [5]. Такий собі «номінальний лідер», виконання судових рішень якого, як вже було зазначено, залишається викликом.

Для вирішення таких проблем відчувається потреба міжнародних зусиль, дипломатичної роботи, посилення вже існуючих правових механізмів і збільшення підтримки МКС або часткове (чи повне) його реформування. Отже, аби підвищити ефективність відповідальності та переслідування за воєнні злочини в світі потрібні різнобічні підходи:

Створення більш ефективних механізмів виконання рішень МКС має стати одним із ключових напрямів вдосконалення міжнародного кримінального правосуддя. Запровадження жорстких санкцій проти держав, які відмовляються співпрацювати з Судом, може стати дієвим інструментом забезпечення правосуддя. Крім того, варто розглянути можливість створення незалежних міжнародних силовиків, які б займалися арештом осіб, що ухиляються від правосуддя.

С. Кравченко у своїй доповіді під час онлайн-конференції «Особливості підходів, орієнтованих на потерпілого, в судових процесах, пов'язаних із воєнними злочинами» зазначив, що «потрібно більше надавати пріоритет захисту потерпілих та свідків, забезпечуючи їхню безпеку та надаючи необхідну підтримку протягом усього судового процесу та заохочувати участь потерпілих у судових процесах, надаючи їм право голосу у пошуку справедливості та притягненні винних до відповідальності» [21]. Натомість К. В. Громовенко у своїй праці «Проблема притягнення до відповідальності за злочини проти людяності вчинені в Україні в міжнародному кримінальному суді» додає, що «потрібно вивчити механізми відшкодування шкоди та реабілітаційні програми для задоволення потреб жертв, визнання їхніх страждань та сприяння їхньому відновленню» [22, с. 270].

Узагальнюючи наведені думки, важливо підкреслити, що сучасне ефективне міжнародне правосуддя неможливе без переосмислення ролі потерпілих та їх захисту у цьому процесі. Лише системний підхід, який поєднує юридичні механізми притягнення до відповідальності разом з практичною турботою про людину, здатен забезпечити не лише покарання винних, а й справжнє відновлення довіри до МКС (та права загалом) як до інструменту захисту людської гідності та встановлення істини.

Варто розглянути також можливість створення національних компенсаційних програм, які б доповнювали міжнародні ініціативи. Наприклад, окремі держави можуть створювати спеціальні фонди для допомоги жертвам воєнних злочинів, використовуючи конфісковані активи осіб, засуджених за ці злочини, або міжнародні фінансові внески. При цьому закріпити на рівні статутів фондів, що ці фонди мають час від часу здійснювати ефективний та своєчасний бухгалтерський облік і оформлювати фінансову звітність. Та через дво- чи багатостороннє міжнародне співробітництво можна проводити аудити.

Для підвищення ефективності МКС необхідно розширити його юрисдикцію. Це дозволило б переслідувати осіб за воєнні злочини навіть у тих державах, які не є учасниками Римського статуту. Однак, реалізація цієї пропозиції стикається з низкою викликів, зокрема необхідністю досягнення міжнародного консенсусу та внесення відповідних змін до міжнародних договорів.

Альтернативним підходом є укладання універсальної міжнародної угоди, яка дозволяла б переслідувати воєнних злочинців у будь-якій країні, незалежно від їхнього громадянства чи місця скоєння злочину. Це могло б забезпечити більш універсальне застосування норм міжнародного кримінального права та зменшити можливості для уникнення відповідальності.

Висновки. Підсумовуючи наше дослідження, вважаємо за необхідне визначити наступні висновки щодо проблем, що існують в полі міжнародного кримінального права.

Індивідуальна кримінальна відповідальність за воєнні злочини є ключовим принципом сучасного міжнародного права, спрямованим на забезпечення справедливості та недопущення безкарності осіб, винних у найтяжчих

злочинах. Аналіз міжнародних та національних правових механізмів показав, що попри існування нормативно-правової бази, ефективне переслідування воєнних злочинців стикається з низкою викликів.

Серед основних проблем нами було визначено політичні перешкоди, відсутність універсальної юрисдикції, проблеми виконання судових рішень, а також недосконалість системи захисту потерпілих і свідків. Відмова окремих держав від визнання юрисдикції МКС та невиконання ордерів на арешт, як у випадку з Омаром аль-Баширом, свідчать про серйозні прогалини у механізмах забезпечення відповідальності.

Для вдосконалення міжнародного кримінального правосуддя автором було вказано про необхідність реформувати існуючі механізми розслідування, посилити санкції щодо держав, які відмовляються співпрацювати з міжнародними судовими інституціями, а також розширити юрисдикцію МКС. Також зазначено, що варто розширити юрисдикцію МКС на злочини, вчинені громадянами держав, які не є учасниками Римського статуту. Важливим є також створення ефективної системи компенсації жертвам воєнних злочинів через міжнародні та національні фонди, що мають бути фінансово прозорими та підлягати регулярному аудиту.

Подальший розвиток міжнародного кримінального правосуддя потребує комплексного підходу, що передбачає як правові, так і інституційні реформи, спрямовані на забезпечення невідворотності покарання за воєнні злочини та захисту прав потерпілих. Це дозволить зміцнити довіру до міжнародного права як ефективного інструменту захисту людської гідності та справедливості.

ЛІТЕРАТУРА

1. Pella. V. "La criminalité collective des États et le droit pénal de l'avenir". The American Journal of International Law, Vol. 21, No. 1 (Jan., 1927), p. 262.
2. Lemkin. R. "Axis Rule in Occupied Europe: Laws of Occupation, Analysis of Government, Proposals for Redress (Foundations of the Laws of War) (1944)". Lawbook Exchange, Ltd. June 4. 2008. p. 736.
3. Статут Нюрнберзького трибуналу, 1945. Закон Онлайн. URL: https://zakononline.com.ua/documents/show/140950___140950 (дата звернення: 05.03.2025).
4. Статут МТКЮ. LIGA 360. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/MU93375> (1993). Статут МТП (1994). Закон Онлайн. URL: https://zakononline.com.ua/documents/show/161108___525193 (дата звернення: 04.03.2025).
5. Римський статут Міжнародного кримінального суду, 1998. Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text. (дата звернення: 07.03.2025).
6. Женевські конвенції, 1949. Офіційний сайт Омбудсмена України по правах людини. URL: <https://www.ombudsman.gov.ua/uk/zhenevski-konvenciyi-pro-zahist-zhertv-vijni-1949-roku>. (дата звернення: 05.03.2025).
7. Додатковий протокол I до Женевських конвенцій, 1949: офіц. текст Верховної Ради України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199#Text. Додатковий протокол II до Женевських конвенцій, 1977. LIGA 360. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/MU77004>. (дата звернення: 05.03.2025).
8. International Criminal Court. Judgments, Decisions and Orders. URL: https://www.icc-cpi.int/decisions?f%5B0%5D=decision_type_of_decision%3A783
9. Кримінальний кодекс України: офіц. сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 07.03.2025).
10. *Верховна Рада України* ратифікувала Римський статут Міжнародного кримінального суду та поправки до нього. Прес-служба Апарату ВР України, опублік. 21.08.2024, URL: <https://www.rada.gov.ua/news/razom/252711.html> (дата звернення: 06.03.2025).
11. Völkerstrafgesetzbuch (VStGB). Bundesministerium der Justiz. URL: <https://www.gesetze-im-internet.de/vstgb/BJNR225410002.html> (дата звернення: 06.03.2025).
12. German court finds Syrian colonel guilty of crimes against humanity. BBC World. URL: <https://www.bbc.com/news/world-europe-59949924> (дата звернення 09.03.2025).
13. German court hands down historic Syrian torture verdict. DW. URL: <https://www.dw.com/en/german-court-hands-down-historic-syrian-torture-verdict/a-56670243> (дата звернення 09.03.2025).
14. Code pénal: Version en vigueur au 06 mars 2025. URL: https://www.legifrance.gouv.fr/codes/texte_lc/LEGITEXT000006070719/ (дата звернення: 06.03.2025).
15. War Crimes Act. 104th Congress of the House of Representatives: 2d Session. Report 104–698. 1996. URL: <https://www.congress.gov/104/crpt/hrpt698/CRPT-104hrpt698.pdf> (дата звернення: 09.03.2025).
16. H.R.3680 – War Crimes Act of 1996. CONGRESS.GOV. URL: <https://www.congress.gov/bill/104th-congress/house-bill/3680/text> (дата звернення: 09.03.2025).
17. Archives Four Russia-Affiliated Military Personnel Charged with War Crimes in Connection with Russia's Invasion of Ukraine. U.S. Department of Justice. URL: <https://www.justice.gov/archives/opa/pr/four-russia-affiliated-military-personnel-charged-war-crimes-connection-russias-invasion> (дата звернення: 09.03.2025).
18. Суд у ПАП заборонив президенту Судану залишити країну. BBC NEWS Україна. URL: https://www.bbc.com/ukrainian/politics/2015/06/150614_bashir_icc_ko (дата звернення: 09.03.2025).
19. The States Parties to the Rome Statute. Official site of ICC. URL: <https://asp.icc-cpi.int/states-parties> (дата звернення: 09.03.2025).
20. Тітов Є. Б. Актуальні питання індивідуальної відповідальності у міжнародному кримінальному праві. *Право і Безпека*. 2009. № 1. С. 19-24. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pib_2009_1_5 (дата звернення: 10.03.2025).
21. Кравченко С. Нині актуалізувалося питання щодо захисту прав потерпілих у кримінальних провадженнях, пов'язаних із російською агресією. Судова влада України. URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1302244/> (дата звернення: 07.03.2025).
22. К. В. Громенко. Проблема притягнення до відповідальності за злочини проти людяності вчинені в Україні в міжнародному кримінальному суді. Збірник наукових праць. *Право та державне управління*. Випуск №3. 2023. С. 267-272.